

BİR SANAT TARİHÇİSİ AKADEMİSYENİN ROMANI GÖLGEMİ BIRAKTIM LÂLE BAHÇELERİNDE

Âbide DOĞAN*

Özet: *Gölgemi Biraktım Lâle Bahçelerinde* tarihi bir romandır. III. Ahmet dönemini anlatan romanda yazarın sanat tarihçisi kimliği kendini hissettirir. Roman âdeta Levnî'nin resimlerinin okunması ve yorumlanmasıyla şekillenmiştir, denilebilir. Lâle Devrini devlet adamları, sanatçıları, yaşantısı ve eğlenceleriyle günümüze taşıyan bu eser, tarihî romanlarımız içinde edebî seviyesi olan, nitelikli bir eserdir.

Anahtar kelimeler: Tarihî roman, Lâle Devri, Levnî

An Art Historian Academician's Novel: *Gölgemi Biraktım Lâle Bahçelerinde*

Abstract: *Gölgemi Biraktım Lâle Bahçelerinde* is a historical novel. In the novel that covers the period of Ahmet Third, the writers personality overwhelmed by art history is expressed. The novel was formed by means of understanding the paintings of Levnî and their evaluation. The period of Lâle Devri explained and introduced to the present time on the basis of the higher ranking Government officers the emusements is a novel with a high quality among the historical novels.

Key words: Historical novel, Lâle Devri, Levnî

Giriş.

Tarihî roman türü, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve tüm Avrupa'ya etkisi altına alan romantik akımın bir ürünüdür.

Dünya edebiyatında ilk tarihî roman örneği, İskoçyalı yazar, şair ve tarihçi Sir Walter Scott (1771-1832) tarafından verilmiş; onu başka yazarlar da izlemiş; böylece tarihî roman popüler olmaya başlamıştır. Millî birlik ve beraberliğin oluşmasındaki önemli işlevi nedeniyle de özellikle milletlerin zor zamanlarında tarihî romana ihtiyaç duyulmuştur.

Türk edebiyatında da tarihî romana duyulan ilginin böyle zamanlarda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu gerek içte gerekse dışta ekonomik ve siyasî yönden birtakım karışıklık ve

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi.

yenilgilere sahne olmuş, olumsuz şartları iyileştirmek amacıyla askerî ve sivil alanda- bazı düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır. Dış yenilgi ve iç karışıklıkların devam ettiği dönemlerde yazarlarımız geçmişe özlem duyarak, biraz da halka moral vermek amacıyla geçmişin başarılı ve zaferle sonuçlanan savaşlarını, bunları gerçekleştiren kahramanlarını eserlerinde konu edinmişler ve böylece edebiyatımızın ilk tarihi romanları gündeme gelmiştir. Aslında Türk edebiyatında tarihî roman örneklerinin Türk romanının ortaya çıkışıyla birlikte görülmeye başladığını söylemek de mümkündür. Ahmet Mithat, Namık Kemal, Filibeli Ahmet Hilmi, Fazlı Necip, Mehmet Hamdi, İ. M. Kemal İnal bu türün öncüleri arasında yer alır.

İkinci Abdülhamit döneminin romancıları tarihî romana pek ilgi göstermemişlerdir. Millî edebiyat döneminde tarih, romanın yanında hikâyede de ele alınmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarihî serüven romanları oldukça ilgi görmüş; hatta gazetelerin tirajını arttıran önemli unsurlardan biri olmuştur (Yalçın 1992:279).

Cumhuriyet döneminden günümüze kadar tarihî romana ilginin -zaman zaman azalsa da-arttığı görülür. 1980'den sonraki siyasî gelişmeler yazarları tarihe yöneltmiş; özellikle yaşadığı dönemde, herhangi bir nedenle söz söyleyemeyenler için tarih bir "sığınak" olmuştur. 1990'lı yıllarda tarihî romana olan ilgi devam etmiş, postmodernizmin de etkisiyle tarih anlayışında bir genişleme olmuş, roman tekniği gelişmiştir. Şemsettin Ünlü, İhsan Oktay Anar, Nedim Gürsel, Zülfü Livaneli, Selim İleri ve Orhan Pamuk gibi yazarların romanlarında tarih, eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmış; yazarlar kimlik üzerine düşünmeye başlamış, sanat yönü olan eserler vermeye dikkat etmişlerdir. Son dönemde ise estetik kaygı taşıyan romanların yanı sıra popüler olanlar çoğunluktadır. Osmanlı tarihi bu dönemde de en çok yönelinen kaynak olma özelliğini sürdürmektedir. Osmanlı padişahları, sultanları, valide sultanları, ileri gelenleri etrafında gelişen romanların çoğu popüler olma özelliğini korumaktadır. Fakat her ne sebeple yazılmış olursa olsun, nasıl okunursa okunsun, tarihî romanların edebiyat tarihimiz içinde önemli bir yeri olduğu kuşkusuzdur. Özellikle sıradan okuyucuların okuma alışkanlığının gelişmesinde, tarihe karşı ilgisinin artmasında, duygu ve hayal zenginliği oluşmasında etkili olduğu da bir gerçektir.

Burada, bir sanat tarihi profesörü tarafından yazılmış tarihî bir romandan söz edeceğiz.

Gölgemi Braktım Lâle Bahçelerinde

Gül İrepoğlu'nun sanat tarihçisi kimliğini ve bakış açısını açıkça hissettiğimiz romanın ilk baskısı Aralık 2003'te, üçüncü baskısı ise Şubat 2004'te

GÖLGEMİ BIRAKTIM LÂLE BAHÇELERİNDE

yayınlanmıştır.¹ Romanın adını önce “Şiirli Lâle Bahçesi” koymayı isteyen yazar, bu adın tüm yaşananları kapsamadığını düşünerek, değiştirmiştir.

İrepoğlu kitabını yazma amacını “okura mektub”unda şöyle açıklıyor:

“Gizli günlükleri yıllar sonra okumaya benziyor biraz. (Hani anı kitaplarında olduğu gibi, sözü edilen kahramanlardan bazılarının fotoğrafları yer alır ya, ben de aynen kitabın sonunda ya da sayfaların arasında serpiştirilmiş olarak Levnî'nin o olağanüstü fırçasında canlanmış olan bazı kahramanları ve elbette Vanmour'un fırçasından Arz Odası'ndaki Sultan Ahmed'i vermek istedim, bunlar da hayallerin anıları olmalıydı, yine de hepsi hayal çünkü...) Aslında hayallerimi paylaşmak istedim yalnızca, yani hayallerimin küçük bir kısmını...(s. 7).

Amacı sadece hayallerini okurla paylaşmak olan yazarın, romanda üzerinde durduğu asıl kişi, daha önce hakkında kitap da hazırladığı Levnî'dir.

Yazarın, “hayalle şenlenen farklı bir tarih bu elimizdeki ya da tarih üstü hayal” (s. 9) olarak takdim ettiği romanda şimdi de ana çizgileriyle vak'aya bakalım:

Gülnuş Sultan Dördüncü Mehmet'in hasekisidir. Sultan Mehmet ise şair ruhlu olan Afife'den hoşlanır. Afife'nin bir oğlu olur. Onu kıskanan Gülnuş, bebeği alır, yerine ölü bir bebek verir. Afife'nin bebeğini ise Hıristiyan aileye gönderir. Roman bu ailenin çocuğu devşirme olarak vermesiyle başlar. Sekiz yaşındaki çocuk, Gülnuş Sultan'ın emriyle devşirilip İstanbul'a getirilir. Adı Abdülcilil olur. Enderun'a gönderilir. “Nakş”ta başarılı bulunur.

Bu arada Sultan Mehmet tahttan indirilir. Gülnuş'un oğlu Mustafa tahta geçer. Gülnuş Abdülcilil'i çağırır; ensesindeki çifte bene bakar ve böylece onun Afife'nin oğlu olduğundan emin olur. Sonra da onu Edirne Sarayı'nın nakkaşhanesine gönderir. Burada mutlu olan Abdülcilil kısa sürede herkesi kıskandıracak çiçekler çizer, boyar. Zamanla da insan figürleri yapar. Renkleri çok çeşitli kullandığı için dostları ona “çok renkli” anlamına gelen “Levnî” adını verir.

Gülnuş Sultan ölmeden önce, oğlu Ahmet'e, ölümünden sonra açılmasını istediği bir mektup bırakır. Burada gerçekleri anlatır. Ahmet tahta geçince mektubu okur ve Levnî'nin, kardeşi olduğunu öğrenir. Ondan sonra Levnî'ye çok yakınlık gösterir, hatta onu kendine “musahip” (sohbet arkadaşı) yapar.

Levnî'yi devşiren Mirza Mehmet Paşa, ölmeden önce gerçekleri açıklamak için onu davet eder, ancak görüşmeden kısa süre önce aniden ölüverir.

Öte yandan Sultan III. Ahmet çok sevdiği kızı on üç yaşındaki Fatma Sultan'ı elli yaşındaki İbrahim Paşa ile evlendirir. Saraya damat olan ve bu yüzden de şansı açılan İbrahim Paşa statüsünü çok iyi kullanır. Sultan III. Ahmet üzerinde büyük

¹ Romanın ikinci baskısı ile ilgili bilgi kitabın iç kapağında yer almamaktadır.

etkisi olur. Kağıthane'de şenlikler düzenlemek, Sahilsarayında davetler vermek, lâle yetiştirmek gibi işlerle ilgilenen İbrahim Paşa, padişahı bu eğlencelerle öylesine meşgul eder ki, doğuda cereyan eden İran-Afganistan arasındaki savaş bile görmezlikten gelinir.

III. Ahmet ile Levnî arasındaki dostluk giderek ilerler. Sultan onun sohbetlerinden zevk alır. Ancak, Levnî'nin kardeşi olduğu gerçeğini, onu korumak için ortaya çıkarmaktan kaçınır. Levnî'nin usta sanatçı oluşu, aynı kandan gelmeleri onu mutlu eder.

Bu arada Jacques adlı bir Fransız, maceralı bir yolculuktan sonra dokuz yüz yıllık Bizans hazinelerinin yerini bulmak üzere Büyük Ada'ya (Prinkipo) gelir. Boğdan Prensi, müzisyen, tarihçi, besteci ve filozof olan Dimitri Kantemiroğlu da (Rusya'dan gelerek) Jacques'a yardım eder. Bu arada İzmit, Yalova, Düzce ve Trakya'da deprem olur ve birçok kişi ölür. Ölenler arasında Jacques da vardır. Onun hazineye ulaşmak için adaya gittiğini hem Sultan hem de İbrahim Paşa öğrenmiştir. Sultan, Levnî'yi adaya gönderir. Manastır yıkılmış, konuklar altında kalmıştır. Hazine ortaya çıkmış, adalılar bir kısmını paylaşmış, büyük parça mücevherleri de Sultan'a gönderme kararı almışlardır. Ancak İbrahim Paşa bu konuda bir kahine danışır. Kâhin de taşların sahibini mutlu etmeyeceğini söyler. Sultan da bu taşlardan kurtulmayı düşünür. Sonunda zümrütlere bir hançerin kabzasına yerleştirip düşman olan İran hükümdarına göndermeyi planlar. Ama kâhinin söylediğine göre, bunu gerçekleştirecek olan bir sonraki padişaktır.

Sultanın dört şehzadesi, İbrahim Paşa'nın bir oğlu ve beş bin yoksul çocuğun sünnet törenleri yapılır. Levnî de törenden bazı sahneleri tablolaştırır. Vehbî de bir düğün kitabı yazar ve resimler bu kitapta yer alır: Surnameî Vehbî.

Sultan III. Ahmet bu arada Fransa'da bir yıl kalıp dönen Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'nin anlattıklarından oldukça etkilenir. Özellikle Fransız kadınları ve kadın hakları konusunda Çelebi'nin anlattıklarına hayran kalır. Kâğıthane'de kadınlarla erkeklerin bir arada eğlenmelerini ister. Bir de Fransız kadını bulur. Fakat bu genç kız veremden ölür.

Levnî İstanbul'dan geçen Venedikli bir ressamdan gizlice, derinliği gösteren resimler alır. Vanmour'un Pera'daki atölyesine gider. Orası "çölde bir vaha" gibidir onun için.

İbrahim Paşa çapkınlığa devam eder, İstanbul kadısının güzel karısıyla yasak aşk yaşarken doğuda da savaş rüzgârları eser. İran Şahı Hüseyin'i Mahmut Han esir almıştır. Doğu komşusunun barış içinde olmasını isteyen Osmanlı, sonunda İran'a savaş açma kararı alır. Ordu Üsküdar'da karargâh kurar. Ama bir türlü harekete geçemez. İstanbul'da hem eğlenceler hem de dedikodular çoğalır. Asker sefere çıkmak için neden gecikildiğini merak eder. Sarayın şatafat ve eğlencesi milletin gözüne batar. Sonunda yeniçeri kazan kaldırır. İstekleri üzerine Sultan, İbrahim

GÖLGEMİ BIRAKTIM LÂLE BAHÇELERİNDE

Paşa'yı boğdurarak zorbalara teslim eder. Kendisi de çiçek bahçelerini bırakıp savaşa gitmemenin bedelini tahttan indirilerek öder. Yerine Mahmut geçer. Sadabad'ın sonu gelir. Levnî de Sultan III. Ahmet'ten sonra sarayı terk eder ama gerçeği de öğrenir. Büyükada'ya yerleşir ve bir daha eser vermez. Levnî için de - Osmanlı Devleti için olduğu gibi - bir "çağ" kapanmış olur.

Roman âdetâ günlük/anı biçiminde yazılmıştır. Çoğu birkaç sayfadan oluşan hemen her bölümün başlığı vardır. Romanın son bölümlerinde ise üç kez "Sonrası", bir kez de "Sonun sonrası" başlığını taşıyan kısa bölümler dikkati çeker. Buralarda yazar, daha sonra neler olduğunu anlatır. Sultan III. Ahmet'in bundan sonraki yaşamının Emetullah Sultan'la birlikte saraydaki Şimşirlik Kasrı'nda geçtiğini, kadınlarının ölümünden dört yıl sonra vefat ettiğini, adı bilinmeyen bir saz şairinin İstanbul sokaklarında okunan ağıtını, Nedim'in yaygın olarak bilinen, isyan sırasında damdan dama kaçarken düşüp öldüğü söylentisinin doğru olmadığını, Levnî'nin 1732'de sırlarıyla birlikte öldüğünü ve Sultan Mahmut'un İran Şahı Tahmasb'a kabzası zümrütlü ve yakutlu muhteşem bir hançer yaptırıp gönderdiğini (kâhinin dediği gibi), ancak hançerin suikasta uğrayan şahın eline geçemediğini, Osmanlı hanedanının III. Ahmet'in soyundan, oğulları Mustafa ile Abdülhamit ve onların oğullarıyla yürüdüğünü bu bölümlerden öğrenir okuyucu. Lâle bahçelerinde bıraktığı gölgesi hiç silinmeyen ise Sultan Ahmet olur böylece.

Her edebî eser bir ders verir okuyucuya. Romanın sonunda yazar, Sultan Ahmet'in hayattan aldığı dersi aktarır. Şöyle der, Sultan yanındakilere; özellikle de yeni Sultan Mahmut'a:

"Vezirine teslim olma, onun ahvalini izle ve beş on sene birini vezarette istihdam eyleme ve her söylediğine itimat etme! Merhametli ve tasarruflu ol! Hazineyi ziyan etme ve işini kendin gör, ele itimat eyleme, işte benim ahvalim sana nasihate yeter. İşlerini görmüş geçmiş kişilere gördürmeye gayret et, Hak Teâlâ'dan gece gündüz seni hizmetkârların şerrinden korumasını niyaz eyle! Sırrını asla her âdeme ve hatta evladına dahi zinhar ifşa eyleme, sonra sana bir keder ve pişmanlık gelmeye!"(s. 321).

Tarih bir "devir teslimden ibarettir." Sultan III. Ahmet'in de yaşadıklarından sonra aldığı ders sadece Mahmut değil, tüm idareciler için geçerli olsa gerekir.

Tarihî romanlarda şahıs kadrosu kalabalıktır. Burada da öyle. Romanda olaylar Levnî, Sultan III. Ahmet ve İbrahim Paşa üçgeninde cereyan eder. Diğer şahıslar (Emetullah Banu Sultan ve öteki cariyeler, Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi, Dimitri Kantemiroğlu, Jacques, Yekçeşm Hüseyin, Seyid Vehbî, Mirza Mehmed, Fatma Sultan) onlarla ilişkileri oranında eserde yer almışlardır.

Yazar Levnî'ye dramatik bir hayat ön görmüştür. Ana çizgileriyle vak'ada yaşam öyküsünden kesitler verdiğimiz Levnî'nin hayatı gerçekte böyle değildir.

Ancak kurmaca bir eserde gerçeklik aramayacağımız için, yazarın Levnî'ye böyle bir öyküyü yakıştırmasının esere masalımsı bir hava verdiğini düşünebiliriz.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Levnî üzerine akademik bir çalışma yapan yazar şüphesiz ondan etkilenmiş ve bir de romanını yazmıştır. Yazara göre, Levnî elâ gözlü, sağlıklı ve güzel, siyah kaşlı, zeki, gürbüz yapılı, yaşına göre olgun bir çocuk. Sekiz yaşında devşirilmiş ve İstanbul'da Enderun'a verilmiş, resme ve nakşa yetenekli, güzel yazı yazan, şiir söyleyen, nüktedan, keskin zekâlı, içinde hep bir hüznün saklı olan, "yitirmek istemediği her şeyi sonuna kadar saklayabilmek için" (s. 29) resim yapma arzusu duyan bir kişiliktir. Hayat felsefesi ise şöyledir: "Bu yaşadığımız güne hayalî bir gelecekte, yeryüzünde olmayacağımız bir zamandan bakmak, şu an elimizde bulunan kıymetlerin, nimetlerin farkına varmanın anahtarıdır..." (s. 177).

Osmanlıya Sultan olabilecekken kaderin bir cilvesiyle yaşamı değişen Levnî'nin, gerçeği öğrendikten sonra da tavrında bir değişiklik olmaz. Neden? Çünkü onun için her şey sanattır, saltanat değil. Çünkü o, nakşın, resmin sultanıdır:

"Bütün hayalleri resimlerde, bütün kelimeleri şiirlerde zapt etmek isterim, ama onlara hudut çekmek manasında değil. Tam aksine onlara ebedî hürriyeti kazandırmak üzere, onları abıhayat çeşmesinin kıyısına kavuşturmak üzere..."(s. 271).

Bu sözlerle Levnî sanatın saltanattan daha ebedî olduğunu vurguluyor. Yazar Levnî'yi ve sanatını âdeta tablolarından, onları okuyarak, oldukça ayrıntılı bir biçimde ortaya koyuyor. Örneğin, Levnî sünnet törenlerinden sonra yüz otuz yedi resim yapıyor törenlerle ilgili. Bu resimleri yazar şöyle okuyor:

"Levnî'nin en çok üzerinde durduğuysa sayfalarında yer alan her türlü insandı, haşmeti her özelliğinin önüne geçen sadrazam, ayak üstü dedikodu yapan içoğlanları, etrafı kollayan yeniçeriler, göze girmeye çalışan vezirler, kalabalıkta kavga edenlerin üzerine su atan neşeli sakalar, okkalı bir ödülün beklentisindeki zorbazlar, çatık kaşlı muhafızlar, kendini tüm varlığıyla yaptığı gösteriye kaptırmış cambazlar, meydanda erkeklerle yan yana şenliği izlemelerine izin verilince bu özgürlük kısıntısının tadını çıkararak, bu arada çeneleri durmayan kadınlar, soluk benizli süslü şehzadeler, şehzadelere şefkatle bakan peykerler, şaşkınlıklarını gizlemeye çalışan Avrupalı elçiler, kendilerini beğendirmek için çabalayan rakkaslar ve hemen her sahnede doğanın sunduğu tüm yumuşak renkleri; şimşeğin ve buzun, elmasın ve gülün, nohudun ve tarçının, safranın ve cevizin, fıstığın ve limonun, mercanın ve leylağın rengini giysilerine geçirerek hayranlık uyandıran padişah... Atların, öküzlerin ve koçların bile birbirinin aynı olmayan yüzleri..."(s. 203-204).

Yazar, böylesine yücelttiği Levnî'nin özel yaşamından kesitler de sunar. Fakat bu noktada farklı cinsel tercihlere değinmekten de kaçınmaz. Örneğin Aşık Ömer'e, Selim'e olan ilgisinin yanında kadınlardan da hoşlandığını belirtir. Levnî, romanda sanatçı kişiliğiyle beraber insanî zaaflarıyla da ele alınmıştır.

Levnî gibi oldukça ayrıntılı biçimde ele alınan diğer kişi, Sultan III. Ahmet'tir. Okuyucu onun gergef işlediğini, iğne oyası öğrenmeye başladığını romandan öğrenir. Devrin sultanı III. Ahmet, daha önce de bahsedildiği gibi, yaptığı hataları ve hayattan aldığı dersleri Mahmut'a ve yanındakilere anlatırken neleri yapmaması gerektiğini de öğrenmiş olur. Ama iş işten geçer. Yazar onu devrinin daha çok eğlenceleri içinde tanıtır. Sultan III. Ahmet sadrazamına güvenmesinin bedelini ağır öder. Ama lâle bahçelerinden gölgesi silinmez. Sultan III. Ahmet de romanda devlet adamlığının yanında, hem bir eş, hem de baba kimliğiyle görünür. Örneğin, Emetullah Banu Sultan'ı diğer cariyelerden ayrı bir yere koyar. Fatma Sultan en çok sevdiği kızıdır. Damadına kızını üzmemesi için gerektiğinde ihtarda bulunur. Levnî ile sohbetlerinde devlet adamlığı yönü ve zaafı ortaya çıkar. Sultanların da çekineceği kişiler olduğu düşüncesini hissettirir. Örneğin, yeniçerileri yazar "padişah tayin ediciler" (s. 222) olarak nitelerken, bu gerçeğe dikkat çekmiş olur.

Sultanın kötü sonunu hazırlayan Damat İbrahim Paşa romanda çapkınlıklarıyla ve eğlenceye düşkünlüğüyle ön plandadır. O bu bedeli daha da ağır öder. Boğdurulup zorbalara teslim edilir ve cesedi türlü işkenceye maruz bırakılır. Ancak yazar, paşanın gerçekleştirdiği bir takım yenilik hareketlerinin görmezden gelindiğinin de -özellikle- altını çizer.

III. Ahmet'in hasekisi Emetullah Sultan başta olmak üzere diğer cariyelerin olayların gidişi üzerinde herhangi bir etkileri söz konusu değildir. Bu yüzden sıradan cariye yaşantısı sürdürürler. Sultanı eğlendirmek, eğlencelere katılmak gibi.

Romanlardaki diğer şahıslardan Yekçeşm Hüseyin İbrahim Paşa'nın şehirdeki gözü ve kulağıdır. Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi ise Sultan'a Paris'le ilgili izlenimlerini aktarır. Levnî de ondan Paris'teki resim sanatıyla ilgili bilgiler edinir. Seyid Vehbî ve Nefî² dönemin ünlü şairleri olarak eserde yerlerini alırlar. Dimitri Kantemiroğlu³ ise, bir zamanlar Osmanlıyı uğraştırmış, Rusya'ya kaçmış, tekrar

² XVII.yüzyıl Divan edebiyatının önemli şairlerinden olan Nefî (1572/75/82-1635)'nin Lâle devrinde yaşamış gibi gösterilmesi hatalıdır. Nefî bu devirden çok önce vefat etmiştir. Ayrıca Bizans İmparatoriçesi "Eirene", s.141'de "İreni" olarak yazılmıştır. Özellikle özel bir ismin yanlış yazılmaması (ya da okunduğu gibi yazılması) gerekirdi.

³ Dimitri Cantemir (Kantemiroğlu) (1673 – 1723) Rumen devlet adamı ve tarihçisi, Buğdan Voyvodası. 1688'de on beş yaşında iken âdet olduğu üzere, babası tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. 1691'de Buğdan'a çağrılarak yerine büyük kardeşi Antion görevlendirilmiştir. Zekası sayesinde padişahın daima teveccühüne mazhar olmuş; İstanbul'da kaldığı sürece Türkçe, Farsça, Arapça hatta Türk müziği öğrenmiştir. 1695 – 1700 yılları arasında İstanbul'da büyük kardeşinin elçisi olarak bulunmuş; 1710'da

İstanbul'a gelmiş, eski Boğdan Prensidir. Müzisyen, tarihçi, besteci, filozof, on bir dil bilen, üç kültür tanımış bir aydındır aynı zamanda. Romanda Jacques'ın hazine bulmasına yardım ederken sahneye çıkar.

Romanda asıl kişiler gerçek, diğerleri de kurgusaldır. İsyanın elebaşısı olan Patrona Halil'in Vanmour'un tablosunda ortaya çıkması, Nedim'in de ortalarda görünmemesi ilginçtir. Şüphesiz bunlar yazarın tercihidir.

Romanda geniş mekan İstanbul'dur. Olaylar başta Topkapı Sarayı olmak üzere, İbrahim Paşa'nın Sahilsarayı, Okmeydanı, Haliç, Kâğıthane, Büyükkada (Prinkipo), Şerefabad Sarayı, Üsküdar gibi İstanbul'un semtleri ile yalılarda geçer.

Yazar başarılı mekân tasvirleri yapar. Ayrıntıya ve yoruma önem verir. Şu örneğe bakmak bile bu konuda yeterli olacaktır:

“Emetullah, ahşap kaplı duvarlardaki altın varaklı kemer tasvirleri altında dizi dizi resimlenmiş meyveleri her defasında aynı hayranlıkla seyrediyordu uzun uzun. En çok da dokunsan neredeyse üzerlerindeki buğudan elin nemlenecek gibi duran mor üzümler, o içinde durdukları kaptan, mavi beyaz Çin porselenlerinin en nadidesinden - taşmaya çabalayan, ama elinden çıktıkları ustanın buna izin vermemiş olduğu iri salkımlar ilgisini çekiyordu. Özenle çizilmiş vazolardaki lâleler ile güllerse güzelliklerinden emin, hatta mağrurdular meyvelerin yanında; yalnızca güzellikleriydi onların varoluş nedenleri, karın doyurmak değil. Duvarlara gömülü küçük çekmeceler, o yoğun bezemeler içinde kendilerini gizlemişlerdi sanki, bazen içlerinden çıkıveren ve Ahmet Han'ın o anki gözdesinin boynuna ya da kulağına eliyle takiverdiği mücevherler gibi”(s. 214-215).

Görüldüğü gibi yazarın tasvirleri soyut değil, somuttur. Mekanı kişilerden soyutlamaz, aksine onu kişilerle birlikte vererek daha anlamlı kılar.

Yazarın mekana yönelik dikkat ve hassasiyetini kişilerin kıyafetlerinin tasvirinde de görüyoruz. Yazar, Fransız kızı Marie-Geneviève-Marguerite (Meylidal)'nin huzura çıkmadan önceki hazırlıklarından ve Sultan'ın onu karşılamasından şöyle bahsediyor:

Bâb-ı Âli tarafından Buğdan tahtına tayin edilmiş; saltanatı ancak yedi ay sürmüştür. Çünkü Poltava muharebesinden sonra Lehlilerin yardımıyla Türkleri Avrupa'dan atabileceğine güvenen Deli Petro'nun vaadlerine kanarak Rusların tarafını tutmuştur. Türklerin Prut zaferinden sonra (1711) azledilerek Ruslara sığınmıştır. 1723'te Ukrayna'da ölmüştür. (T. A. 1958: 345 – 346)
İstanbul'dan ayrıldıktan sonra bir daha geri dönmeyen Kantemiroğlu'nu yazar bir İstanbul âşığı olarak görür ve bu olay nedeniyle de olsa onu çok sevdiği bu şehre kavuşturur.

GÖLGEMİ BIRAKTIM LÂLE BAHÇELERİNDE

“Şimdi Paris’te ısmarlayıp ilk kez burada giydiği uçuk mavi taftadan, göğsü, kolları ve eteği krem rengi enli dantellerle süslü tuvaleti içerisinde güzelliğinden emindi Frenk kızı. Kalfa kadının ona törenle sürmek istediği keskin lavantayı da, ağır gül kokusunu da reddetmiş, Paris’ten kristal şişe içinde getirdiği, portakal çiçekleri ile mügelerden yapılmış kendi kışkırtıcı parfümünü, kendi uygun bulduğu yerlerine sürmüştü bol bol.

Mavi tuvaletin derin dekoltesindeki kocaman fiyongun üzerine Ahmet Hân’ın ona haremağasıyla gönderdiği ilk armağan olan, silme elmas yapraklı bir dalın üzerine konmuş, oval biçimli iri firuzeden gövdesi, zümrütten gözleri ve iri elmaslardan sivri kanatları olan bir kuşun ışıldadığı gösterişli iğne iliştirilmişti. Takının arkasındaki ince yay, takının en ufak hareketiyle yaprakların salınmasını, alıcı rengiyle neredeyse aynı olan yeşilimsi mavi gözlerine çok yakışmıştı bu takı. Marguerite, Padişahın onun özelliklerini öğrenip de, bu armağanı hazırlatacak inceliğe sahip olduğuna inanamıyordu, binbir gece masalları başlamıştı onun için.

Saçlarını Paris modasına göre, lülelerden oluşan bir topuz hâline getirmek ona düşmüştü, haremdeki gözde kadınların saçlarını yapan “berber usta” denen kadın, böyle bir saç modelini tanııyordu çünkü.

Ahmet ayağa kalkarak karşıladı onu, elçisinden Paris’te kadınlara şaşılması bir saygı gösterildiğini öğrenmişti. Sırtında kadınlarını sevişmek üzere karşıladığında üzerinde olan gecelik entarisıyla takkesi değil, iri lâlelerin karmaşık motifler oluşturduğu ince ipek kaftanı vardı ve belinde mücevher tokalı kemeri. Başındaki sarıkta parıldayan yakutlu sorgucu ise, kaftanın al rengine uysun diye seçtiğini ise kendine bile itiraf etmemişti padişah. Osmanlı mülkünün hükümdarının küçücük bir frenk kızını etkilemek uğrunda böylesine çaba harcadığı görülmemişti.” (s. 252-253)

Romanda olaylar 1687 yılında Levni’nin bir Hıristiyan aileden devşirilme öyküsüyle başlar. Hemen sonraki bölümde Levni’nin doğumuna geri dönülür. İzleyen bölümde Levni’nin İstanbul’a getirilip Enderun’a verilisinin öyküsünü okuruz. Buraya kadarki olayların sunuluşunda geriye dönüş tekniği kullanılmıştır. Ancak bundan sonra olaylar genellikle kronolojik olarak aktarılır. III. Ahmet dönemi (Lâle Devri) tüm canlılığıyla, özellikle eğlenceleriyle ön plandadır. Romanın bitiminde tarih 1732, yani Levni’nin ölüm yılıdır. Yazar bu devir için “tıpkı bir masal gibidir, ama alışıldığı gibi mutlu sonla bitmeyen bir masal” (arka kapak) der. Ruhunu Levni’nin nakşlarıyla ebedileştirdiği bu devrin çiçeği lâledir. Herkesi bir lâle çılgınlığı sarmıştır. Bu durum romanda şöyle anlatılır:

“Lâle denen narin çiçek tüm inceliklerin simgesi olmuştu, ona düzülen övgülerle çeşitlerine verilen değer arttı her gün, farklı lâlelere sahip olmak arzusu da bir çılgınlık haline geldi. İnsanlar her gün yeni türleri yetiştirilen lâleleri görmek ve soğanından almak için her şeyi göze alıyordu. Dönemin en

ünlü lâle yetiştiricilerinden biri olan Şeyhülislam ve hattat Veliyüddin Efendi'nin ürettiği yeni lâle cinslerinden “nihali işve” ile “lemai hurşid” diye anılanlar, büyük kıskançlığa yol açmıştı örneğin.

Çiçekçibaşının en önemli görevi lâlecileri, lâle bahçelerini, lâle alım satımını denetlemek, narhtan fazla fiyatla çiçek ve özellikle de lâle satanları cezalandırmaktı” (s. 224).

Romanda anlatılan olayların zamanı geriye dönüşlerle genişler. Yazar da bunu okura mektubunda belirtir:

“Zamanda geriye dönüşlerle; o an yaşanmış duygusunu veren anılarla zaman kavramını biraz karıştırmak istedim aslında, “Yaşananlar çok belirgin bir zamanda değil de, bir masal zamanında yaşansa daha güzel” diye düşündüm” (s. 8).

Yazarın anlatımı ile romanın planı ve düzeni de esere bir anı havası veriyor. Romanda temel kahramanlarla ölüm tarihlerinin dışında kalanlar kurgudan ibaret.

Romanın dili oldukça akıcı ve anlaşılır. Yazarın devrik ve genellikle -tasvirler dışında- çok uzun olmayan cümleleri tercih etmesinin de bunda payı var. Karşılıklı konuşmalarda, “konuşulanların günümüzden çok uzaklarda olduğunu vurgulamak” için o dönemin kelimelerini kullanmış yazar.

Lâle devrini devlet adamları, sanatçıları, yaşantısı ve eğlenceleriyle günümüze taşıyan bu eser, tarihî romanlarımızın içinde edebî seviyesi olan nitelikli bir eser olmak bakımından dikkate değer.

Sonuç

Türk romanının başlangıcından günümüze kadar geçen süreçte Lâle Devri, Sultan III. Ahmet ve Sadrazamı Damat İbrahim Paşa hakkında başlı başına bir roman yazılmamıştır. Bu devir bazı romanlara konu olmuştur. Örneğin, Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Lâle Devrinde Patronalılar Saltanatı* ile Reşat Ekrem Koçu'nun *Patrona Halil* adlı romanlarında Lâle devri anlatılır, ancak merkezde devri sonlandıran isyanın elebaşısı Patrona Halil vardır. Gül İrepoğlu'nun romanında ise Patrona Halil, gayet estetik bir biçimde, bir tabloda görünür. Vanmour, isyanın resimlerini yaparken, onu da tablosuna almıştır. Bir devrin bitimini sağlayan, Lâle bahçelerinin ve Sadabad'ın tahrip edilmesine yol açan bu olumsuz kişi, sanki tabloda, bir ressamın fırçasında daha sanatsal bir havaya bürünmüştür. Popüler roman örneklerinden sonra, edebî ve estetik zevkin ürünü olan İrepoğlu'nun romanını biraz da bu açıdan görmek ve değerlendirmek gerekir.

Romanın adı bile, romantik ve estetik bir zevkin yansıması değil mi?

Gölgemi Bıraktım Lâle Bahçelerinde...

GÖLGEMİ BIRAKTIM LÂLE BAHÇELERİNDE

Kaynaklar

İREPOĞLU, Gül, (2004), *Gölgemi Bıraktım Lâle Bahçelerinde*, İstanbul: Doğan Kitap, 338 s. III. Bsk. (Alıntılar bu baskıya aittir.)

Türk Ansiklopedisi, (1958), “Dimitri Cantemir”, Ankara: MEB Yayını, C: IX, s: 345-346

YALÇIN, Alemdar, (1992), *Cumhuriyet Devri Türk Romanı I*, Ankara: Ajans Turkuaz.